

Dansk i midten

Karen Lund

Lektor, dansk som andetsprog
Danmarks Pædagogiske Universitet.

Karen Risager

Lektor, cand.mag. i lingvistik og
fransk. Institut for Sprog og Kultur,
Roskilde Universitetscenter.

Det sproglige hierarki i verden

I denne artikel vil vi beskæftige os med forholdet mellem sprogene i Danmark. Men det emne kan man ikke behandle uden at inddrage sprogenes status på det globale plan. Derfor til en start en lille oversigt over det sproglige hierarki i verden.

I dag tales der på verdensplan mellem 6.500 og 10.000 sprog. Dertil kommer et stort antal tegnsprog (Skutnabb-Kangas 2000). Tallene er umulige at opgøre nøjagtigt, først og fremmest fordi det ikke er muligt på lingvistisk grund at definere hvad der er 'sprog' og hvad der er 'dialekt' (det er et politisk-juridisk spørgsmål), og fordi 'indbyrdes

forståelighed' er en relativ størrelse der bl.a. afhænger af uddannelse og motivation.

Alle disse sprog er 'lige gode' i den forstand at de er plastiske og til enhver tid kan udvikles til nye kommunikative formål. Alle sprog er kulturelle ressourcer der har meget komplekse funktionelle og semantiske potentialer. Der findes således ingen 'primitive' sprog. Men sprogene har ikke samme status i verden, ligesom deres brugere heller ikke har det. Sprogene kan siges at rangere i forhold til hinanden i et sprogligt verdenssystem, der hele tiden er under forandring, og som vi alle er med til at påvirke i kraft af vores sprogvvalg og holdninger til sprogene. Det sproglige

verdenssystem ændrer sig meget hurtigt i disse år i forbindelse med den intensiverede globalisering. Verdenssystemet kan forenklet beskrives som et sprogligt hierarki hvor et lille antal meget store sprog kæmper om de øverste pladser, og hvor et kæmpestort antal sprog allerede har tabt eller er ved at tabe kampen: Op mod 50% af verdens sprog er netop nu i færd med at uddø fordi de ikke gives videre til den næste generation.

Sprogene er meget ujævnt fordelt geografisk. Man taler f.eks. om lande med sproglig megadiversitet. I disse lande tales der et stort antal indfødte sprog (altså ikke indvandrersprog), men for de flestes vedkommende af ret få mennesker, og disse sprog har ofte ikke nogen skriftsprogstradition. Det land der har den største sproglige megadiversitet, er Papua Ny Guinea med 850 sprog, derefter kommer: Indonesien (670), Nigeria (410), Indien (380), Cameroun (270), Australien (250), Mexico (240), Zaire (DR Congo) (210) og Brasilien (210). Tallene er publiceret i 1993, jf. Skutnabb-Kangas 2000.

Kinesisk (mandarin) er verdens største sprog med hensyn til antal af modersmålstalende. Engelsk er nummer to med hensyn til modersmålstalende, men engelsk er samtidig det største sprog med hensyn til mennesker der taler det som andet- eller fremmedsprog i et eller andet omfang. De 10 største sprog med hensyn til antallet af modersmålstalende er skønsmæssigt: mandarin (1,2 mia.), engelsk (322 mio.), hindi / urdu (316 mio.), spansk (266 mio.), arabisk (202 mio.), bengali (189

mio.), portugisisk (170 mio.), russisk (170 mio.), japansk (125 mio.), tysk (98 mio.). Bemærk at i denne henseende kommer tysk før fransk, som har ca. 72 mio. modersmålstalende.

Ca. 60 sprog tales af mere end 10 mio., og 208 sprog tales af mere end én mio. Vi vil måske i Danmark betegne dansk som et af de små sprog. Men dansk er med sine ca. 5 mio. modersmålstalende faktisk et af de relativt store sprog i verden, idet det tilhører den øvre gruppe af de omtalte 208 sprog. Det ligger på en ca. 68. plads.

‘Rigtige’ og ‘forkerte’ sprog

På det globale plan er der i almindelighed en økonomisk, politisk og kulturel kamp om ressourcer og magt, og i denne kamp er sprogene et vigtigt element. Kendskab til de ‘rigtige’ sprog er en afgørende sproglig kapital, og engelsk er på globalt plan det mest ‘rigtige’ på grund af sin store kommunikationsradius og forbundethed til de økonomiske centre. Derimod kan kendskab til de ‘forkerte’ sprog stille én dårligt i den globale konkurrence. Det globale sproglige hierarki er et mere eller mindre præcist udtryk for det globale sociale hierarki. Men hvilke sprog der er ‘rigtige’ og hvilke der er ‘forkerte’, beror også på hvor man er henne i verden, og hvordan den lokale sociale struktur ser ud:

Om spansk anses for en ressource eller ej, afhænger formodentlig af om man befinder sig i Danmark eller i Californien. I Danmark er spansk et højstatus-sprog, i Californien derimod er spansk

modersmål for mange lavstatusgrupper, og det bliver dermed stigmatiseret som lavstatusprog.

Det lokale sproglige hierarki i Danmark

Hvordan ser det sproglige hierarki ud i Danmark? Det er et komplekst billede, men hovedessensen er følgende: Engelsk har en vældig høj status, både objektivt i kraft af sin placering i uddannelsessystemet og subjektivt i kraft af at der er en stor interesse for sproget blandt eleverne og den øvrige befolkning. Dansk har som modersmål og majoritetssprog naturligvis også en høj status, både objektivt og subjektivt. Efter engelsk og dansk kommer de øvrige fremmedsprog som der er udstrakt undervisning i: tysk, fransk, spansk m.v., og til sidst kommer indvandrersprog som tyrkisk, arabisk, farsi, serbokroatisk, somali, albansk, mandarin m.v. Antallet af disse sprog er stort, det ligger et sted mellem 100 og 140. Det er betegnende at der ikke findes antydning af statistik om hvilke sprog de forskellige dele af befolkningen i Danmark behersker.

Vi vil her fokusere på de tre hovedplaceringer i det sproglige hierarki i Danmark, nemlig: *Engelsk øverst, dansk i midten, og de såkaldte indvandrersprog nederst.*

Det lokale sproglige hierarki er udtryk for et lokalt socialt hierarki

Vi har jo blandt vores indvandrersprog også de ti største sprog i verden: mandarin, engelsk, tysk, arabisk osv. Men den status og værdisætning de forskel-

lige sprog tildeles, har intet med deres 'numeriske' størrelse og udbredelse at gøre. Når f.eks. arabisk rangerer lavt i det lokale sproglige hierarki, er det fordi indvandrere og flygtninge der taler et arabisk sprog som modersmål, placeres nederst på den sociale rangstige ved ankomsten - med støtte af det store politiske flertal. Der er tale om en social diskrimination der følges op af en sproglig ideologi der uden nogen saglig begrundelse fremstiller arabisk, mandarin, hindi, bengali m.v. som sprog 'Danmark' ikke har brug for. Hvis indvandrerne er så heldige at have engelsk som modersmål, så kan de være glade: De kan forvente at blive behandlet som ligemænd eller ligefrem at blive set op til fordi de er indfødte engelsktalende. Også dem der har tysk eller fransk som modersmål, har grund til at imødesee en værdig behandling.

Vi har altså i Danmark en temmelig udbredt sproglig ideologi som værdisætter sprogene på bestemte måder, som et af udtrykkene for en social diskrimination af mennesker fra bestemte steder i verden. Denne sproglige ideologi, som er blevet kaldt 'lingvicisme' (Skutnabb-Kangas 2000), giver sig nogle interessante udslag i brugen af begreber som 'modersmål' og 'tosprogethed'.

Modersmålet - en basal værdi eller en hæmsko?

Hvordan sker de positive og negative værdisætninger? Hvordan kan én og samme ting være både et værdifuldt gode og en trussel? Som alt andet afhænger det af øjnene der ser, vil man hævde. Ja, men hvad hvis øjnene der

ser, er de samme? En og samme person kan mene at når det drejer sig om de etniske danskere, så er deres modersmål en basal værdi, en grundliggende bestanddel af deres identitet. Mens når det drejer sig om de sproglige minoriteter, så er deres modersmål en hæmsko for dem eller måske ligefrem en trussel for samfundet.

Det er majoriteten der afgør om det at have et modersmål er et gode eller ej. Majoriteten har altid ret i sine værditilskrivninger og i sine afgørelser af hvad der er 'rigtigt' og 'forkert'. Så når repræsentanter for majoriteten bestemmer at det er væsentligt at bevare, værne om og give børnene en dyb indsigt i modersmålet - altså majoritetens - så er det naturligvis indiskutabelt, ligesom det ligger uden for enhver tvivl at danskere bosat i udlandet handler positivt når de holder fast ved deres modersmål og sørger for at give det videre til deres børn. Når de samme repræsentanter for majoriteten beslutter at modersmålet - altså minoritetens - er en hæmsko, er det naturligvis lige så indiskutabelt. At have et velfungerende modersmål er altså ikke entydigt et gode - for nogle ja, for andre nej!

Flere sprog - en ressource eller et problem?

En lignende modsætningsfyldt diskurs finder vi i den argumentation der udspiller sig i værdisætningen af en flersproget kompetence. Igen afhænger argumenterne af hvem øjnene ser på. Alle er vel stort set enige om det er godt for 'vores' børn - altså majoritetens - at de tilegner sig et eller flere velfungerende

fremmedsprog. Man kan højst blive uenige om hvornår i skoleforløbet det er mest hensigtsmæssigt at påbegynde fremmedsprogsundervisningen, eller hvilket andet fremmedsprog der er det vigtigste - engelsk er jo uden for diskussion det vigtigste og en 'naturlig' nødvendighed for at klare sig.

Vender vi blikket mod en række andre fremmedsprog der tales som modersmål af borgere i dette samfund, så vil en del repræsentanter for majoriteten uden tøven hævde at f.eks. de arabisktalende gør bedst i så hurtigt som muligt at glemme arabisk og skifte det ud med dansk. Deres arabisk er et problem for dem. Besynderligt når man tænker på hvor udbredt sproget er på verdensplan: 202 millioner modersmålstalende.

Dansk som andetsprog - hvor meget er nok?

Også når der diskuteres dansk som andetsprog, springer inkonsistensen i øjnene. I de seneste 10-15 år er flygtninge og indvandrere blevet dømt ude med den argumentation at de ikke kunne tilstrækkeligt dansk. Nu kan de pludselig mere end nok. Nu lyder det nemlig: Mon det nu er nødvendigt med al denne danskundervisning? Man lærer vist bedre dansk ude på arbejdspladserne (ude ved samlebåndene eller med kosten i hånden). Eller mon ikke det er tilstrækkeligt med de mundtlige færdigheder?

Nogle har med udsigten til mangel på arbejdskraft skabt sig et forklaringsproblem med hensyn til danskundskaber. For hvordan får man et pro-

blem (utilstrækkelige danskundskaber) drejet til et ikke-problem (tilstrækkelige danskundskaber) uden at miste troværdigheden? Hvordan skal man forklare sig over for dem der gennem deres opvækst er blevet puffet og skubbet til, også når de efterlevede majoritetens krav om gode danskundskaber, lang skolegang og videreuddannelser? Inkonsistensen har en dybere mening, for værdigrundlaget har i virkeligheden ikke ændret sig. Det drejer sig fortsat om manipulation af en fleksibel arbejdskraftreserve, og argumentationen omkring danskundskaberne ændrer sig alt efter hvordan konjunkturerne blæser.

Det danske sprog er i klemme

Det danske sprog befinder sig i midten af hierarkiet. Nogle af dem der taler dansk som modersmål, reagerer på denne situation ved at 'snobbe opad' mod engelsk, og 'hakke nedad' mod indvandrersprogene: Tosprogethed dansk-engelsk er helt fint. Tosprogethed tyrkisk-dansk er ikke til noget.

Denne konfliktfyldte diskurs har en baggrund i den sociale struktur, så den kan ikke lige afskaffes. Men den kan afklares: Man kan give sig til at undersøge den og overveje hvordan man

kan rokke ved den. En god begyndelse er at erkende at både erfaring og forskning viser at flersprogethed hos den enkelte giver betydelige intellektuelle og sociale fordele, under forudsætning af at flersprogetheden får de rette udviklingsbetingelser.

Det gælder ikke mindst om at give de rette udviklingsbetingelser for både dansk som modersmål og dansk som andetsprog, mundligt såvel som skriftligt. Et højt sprogligt niveau i dansk er en forudsætning for at kunne fungere som samfundsborger i landet.

Det er ikke nemt at stå i midten og være både en minoritet i det globale hierarki og en majoritet i det nationale hierarki. Lad os lukke øjnene op for paradokserne i denne situation!

Litteratur

Holmen, Anne og Jens Normann Jørgensen: Har vi en dansk sprogpolitik? Om holdninger til sproglig mangfoldighed i Danmark. in: Anne Holmen og Jens Normann Jørgensen (red.), Sprogs status i Danmark år 2011. København: Danmarks Pædagogiske Universitet, 2000. S. 75-90.

Skutnabb-Kangas, Tove: Linguistic Genocide in Education - or World Wide Diversity and Human Rights? Mahwah, N.J.: Lawrence Erlbaum Associates, 2000.